

Bahar Yılmaz

Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi/Mardin Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi,
Mardin/Türkiye

Dr., Mardin Artuklu University/ Mardin Application and Research Center, Mardin/Turkiye

eposta: baharyilmaz@artuklu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5645-7489> - RorID: <https://ror.org/0396cd675>

Atıf/Citation: Yılmaz, B. 2024. Klasik Türk Şiirinde Hz. Yûsuf ve Rîşte-İ Pîre-Zen Üzerine. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/40, 67-78. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1454325>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	17.03.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	08.05.2024
Yayın Tarihi/Published:	15.09.2024

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE HZ. YÛSUF VE RİŞTE-İ PÎRE-ZEN ÜZERİNE

Öz

Klasik Türk şiirinin mecrasında dinî, mitolojik, efsanevî ve tarihî pek çok kişi, olay ya da durumla karşılaşmak mümkündür. Şiirsel düzlemdeki kurguyu tasvir etmek isteyen şair, çeşitli bağdaştırmalardan yararlanmaktadır. Klasik Türk şiiri okuyucusu, herhangi bir dîvânı eline aldığı anda kelimelerin anlamlarını bilse bile bazı mazmunları anlamakta güçlük çekebilmektedir. Okur, şiirsel bağlamda doğru bağdaştırmayı yapamazsa şiiri yanlış bir şekilde yorumlayabilmektedir. Bu bağdaştırmalar sadece eş zamanlı olmayıp aynı zamanda art zamanlı olarak da dinî, mitolojik, efsanevî ya da tarihî kişi, olay ya da durumlar olabilmektedir. Telmih olarak adlandırılan bu sanatın ana figürlerinden biri de peygamberlerdir. Başta Muhammed, İsâ, Mûsâ, Ya'kûp, Yûsuf, Âdem, Hızır, Süleymân olmak üzere pek çok peygamberin sıra dışı olarak nitelendirilebilecek hadiseleri, klasik Türk şiirinin dünyasını şekillendiren önemli birer malzeme olarak okuyucunun karşısına çıkabilmektedir. Bu çalışmanın konusu olan Hz. Yûsuf ve pazarda satılırken yaşlı bir kadının ona eğrilmiş iplerle talip olma hikâyesi ise klasik Türk şiiri okuyucusu için hazırlanmış başucu kaynak olarak nitelendirilebilecek kitaplarda yer almayan bir hadisedir. Zaman zaman dîvânlarda geçmekte olan bu hadisenin kutsal kitaplarda da yer almadığı görülmüştür. Kutsal kitaplarda yer almamasına rağmen mevzubahis hadisenin neredeyse bütün Yûsuf u Züleyhâ mesnevilerinde yer alması dikkat çekicidir. Bu çalışmanın amacı; söz konusu hadisenin şiirsel imgelemde kazandığı anlamı, doğru bir şekilde yorumlayabilmektir. Çalışmada öncelikle Hz. Yûsuf ve yaşlı kadın arasındaki ilginin anlaşılması için hadisenin mesnevilerdeki görünümü ile ilgili genel bir bilgi verilmiştir. Daha sonra ise dîvânlardan seçilmiş örnek beyitler, mesnevilerden edinilmiş bilgilerin ışığında analiz edilmiştir. İncelenen beyitlerde rişte-i pîre-zen kıssasının çeşitli bağdaştırmalar yoluyla kullanıldığı görülmüştür. Bağdaştırmaların çoğunluğunda rişte-i pîre-zen, âşğın aşk acısıyla zayıflamış canıyla özdeşleştirilmiştir. Bununla birlikte bu çalışmada söz konusu hadisenin ipliği pazara çıkmak ve kılca kalmak deyimleriyle ilişkilendirilerek kullanıldığı tespit edilmiştir.

THE PROPHET JOSEPH AND THE OLD WOMAN'S YARN IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE

Abstract

It is possible to encounter many religious, mythological, legendary and historical people, events or situations in the context of classical Turkish poetry. The poet, who wants to describe the fiction on the poetic context, uses various associations. When a reader of classical Turkish poetry reads any diwan, even if s/he knows the meaning of the words, s/he may have difficulty understanding some of the themes. If the reader cannot make the correct association in the poetic context, s/he may misinterpret the poem. These associations, being both simultaneous and diachronous, can be religious, mythological, legendary, or historical characters, events, or situations. One of the main figures of this literary device, called *Telmih* (allusion), is the prophets. The extraordinary events of many prophets, especially Muhammad, Jesus, Moses, Jacob, Joseph, Adam, Khidr, and Solomon, can appear before the reader as important materials that shape the world of classical Turkish poetry. The subject of this text, the story of Joseph and how an old woman wanted to buy him with spun yarn while he was being sold in the bazaar, is an event which was not included in the books that can be described as an essential resource for readers of classical Turkish poetry. It has been observed that this incident, which is mentioned in diwans occasionally, is not included in the holy books. Although it is not included in the holy books, it has been seen that the incident in question takes place in almost all *mathnawis* of Joseph and Zulaikhâ. This study aims to correctly interpret the meaning of the event in poetic imagination. In this text, first of all, to understand the interest between Joseph and the old woman, general information was given about the appearance of this incident in *mathnawis*. Then, sample couplets selected from diwans were analysed in light of the information obtained from *mathnawis*. It was observed that the story of the old woman's yarn was used through various associations in the poetry. In most of the associations, the old woman's yarn was identified with the lover's body weakened by the pain of love. In addition, in this paper, it was determined that the incident in question was used in association with the idioms "be as thin as a hair" and "take the yarn to market (be brought down a peg)".

Keywords: *Classical Turkish poetry, prophet Joseph, the old woman, yarn, mathnawis of Joseph and Zulaikhâ*

Giriş

Klasik Türk şiirinin bağlamında dinî, mitolojik, efsanevî ve tarihî pek çok kişi, olay ya da durum önemli unsurlar olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Söz konusu şiirin altyapısını anlayabilmek, şiirsel düzlemde dönüşüme tabi tutulmuş olay ya da durumları doğru şekilde anlamlandırabilmekten geçer. Birkaç beyit örneğiyle açıklamak gerekirse;

“ Âdem behiştî dâneye sattı o hâle ben

Klasik Türk Şiirinde Hz. Yûsuf ve Rişte-İ Pîre-Zen Üzerine

Benzerse böyle benzese oğul atasına" (Hayâlî Bey G. 488/3)¹

Âdem, cenneti taneye sattı ben de bene sattım; oğul, atasına benzerse böyle benzesin.

Yukarıdaki beyitte Âdem peygamberin yasak meyveyi yemesine gönderme yapılmıştır. Mütakellim, Âdem peygamber ve kendisi arasında benzerlik olduğunu düşünmektedir. Âdem peygamber, cenneti taneye; kendisi ise sevgilinin benine değişmektedir. Beyti doğru anlamlandırabilmek için Âdem peygamberin yemiş olduğu yasak meyvenin buğday ya da arpa (Onay 2013: 35) olduğunu bilmek gerekir.

"Hızır-ı hattıñdan mı öğrendi lebüñ bu hikmeti

Suya iletirdi susuz getürdi ol İskender'i" (Sehî Bey G. 264/4)

Dudağın bu hikmeti, Hızır gibi ayva tüylerinden mi öğrendi? O İskender'i suya götürüp susuz getirdi.

Beyitte mütakellim, muhatabın ayva tüylerini Hızır'la; dudağını ise âb-ı hayâtla ilişkilendirmektedir. Suyu götürüp susuz getirmek deyiminde yapılan söz oyununu anlamak için İskender'in âb-ı hayâta ulaşmak istemesi ancak onun yerine Hızır'ın bu suyu bulması hadisesini doğru bir şekilde yorumlamak gerekmektedir.

Mâr ise 'âdû biz yed-i beyzâ-yı Kelîm'üz

Tûfân ise dünyâ gamı biz keşt-i Nûh'uz (Bağdatlı Rûhî TB. 2/12/4)

Yılan, düşman; biz Kelimullah'ın yed-i beyzasıyız; tufan, dünya gamı; biz Nûh'un gemisiyiz.

Yukarıdaki beyitte Hz. Mûsâ ve Hz. Nûh kıssalarına göndermeler yapılmıştır. Hz. Mûsâ'nın asası ejderha olup Firavun'un sihirbazlarının yılanlarını yutmuştur (Onay 2013: 302). Hz. Mûsâ'nın mucizelerinden biri de onun yedi başlı ejderhaya dönüşen asasını tutan elinin beyaza dönüşmesidir ki bu yed-i beyza (beyaz el) olarak anılmaktadır. Beyitteki bir diğer önemli mazmun tufan ve Nûh'un gemisidir. Yed-i beyzâ ve mâr mazmunlarının Hz. Mûsâ'yla; tufan ve Nûh'un gemisi mazmunlarının ise Hz. Nûh'la olan ilgisinin anlaşılması, beytin doğru bir şekilde anlamlandırılmasını sağlamaktadır.

Kur'an-ı Kerim, hadis, peygamber hikâyeleri, Arap ve Fars mitolojisi gibi pek çok kaynaktan beslenerek varlığını inşa etmiş olan klasik Türk şiirinde yukarıda verilen örneklere benzer beyitlerle karşılaşmak olasıdır. Söz konusu şiirde yer alan hadiselerin mazmun olarak nitelendirilmesinin nedeni, olayların asıl kaynağıyla ilişkili olmasındandır. Okuyucu, asıl kaynaktan geçen hadiseye intikal edemediğinde beyti de yanlış yorumlayabilmektedir.

¹ Çalışmada geçen nazım şekillerinin kısaltması şu şekildedir:
Gazel: G., Kaside: K., Tahmis: T., Terkibi Bend: TB., Müfred: Müf.

Tunç'un dikkat çektiği (2005: 125), Hz. İbrahim ve mercimek kıssası da çoğu beyitte görülmektedir:

“Dîdâr ile ahbâbuñ ider yâr ziyâfet

Hâl-i ruhuñi hân-ı Halîl'e 'ades eyler” (Nev'î G. 98/4)

Ey sevgili! Senin dostların sevgiliyle ziyafet çeker; senin yanağındaki beni, Halîl İbrahim sofrasına mercimek eder.

Beyitte özellikle Hz. İbrahim'in sıfatı olarak anılan “Halîl” ismi kullanılmıştır. Okuyucu, Hz. İbrahim ve mercimek arasındaki ilgiyi kuramazsa “Halîl” isminin dost manasını da düşünebilir. Asıl anlam ise Hz. İbrahim'in çuvallara kum koyması ve bu kumun mercimeğe dönüşmesidir.

Klasik Türk şiirinde peygamberlerle ilgili en önemli isimlerden biri de güzellik sembolü olarak okuyucunun karşısına çıkan Hz. Yûsuf'tur. Hz. Yûsuf'un gördüğü rüya, rüya yorumlama yeteneği, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, gömleğine bir hayvanın kanının bulaştırılması, Züleyhâ tarafından gömleğinin yırtılması, zindana atılması, Hz. Yakûp'un gözlerinin Hz. Yûsuf'un gönderdiği gömlek sayesinde açılması hadiseleri sıkça beyitlerde yer almaktadır.

Klasik Türk şiirinde Hz. Yûsuf'un anıldığı kimi beyitlerde kıssa-i pîre-zen, rişte-i cân, ipliği pazara çıkmak gibi ifadelerin birlikte yer aldığı görülmektedir. Mevzubahis şiirin okuru için başucu kaynağı sayılabilecek Ahmet Talat Onay'ın *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü*'nde bu ilişki üzerine herhangi bir söz söylenmediği görülmektedir. Agâh Sırrı Levend'in *Dîvân Edebiyatı* ve İskender Pala'nın *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü* adlı kaynaklarda da Hz. Yûsuf, yaşlı kadın ve iple ilgili herhangi bir ibareye rastlanmamaktadır. Kur'an-ı Kerim, Tevrat ve İncil'de de Hz. Yûsuf kıssası yer almasına rağmen söz konusu hadisenin olmadığı görülmektedir.

Hz. Yûsuf ve rişte-i pîre-zen (yaşlı kadın ipi) arasındaki ilişki üzerine yukarıda bahsi geçen kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmaması beyitleri doğru anlamlandırma konusunda okuyucuyu zorlayabilmektedir. Bu çalışma, söz konusu ilişkiyi anlamak adına yapılmıştır. Bu bağlamda Hz. Yûsuf'la ilgili mesneviler taranmış ve söz konusu hadisenin mesnevilerde yer aldığı görülmüştür. Çalışmanın ilk bölümünde Hz. Yûsuf ve rişte-i pîre-zen ilgisinin anlaşılması için Yûsuf u Züleyhâ mesnevilerinde söz konusu hadisenin nasıl bir görünüme sahip olduğu izah edilmiştir. Sonraki bölümde ise Hz. Yûsuf ve rişte-i pîre-zen ile ilgili dîvânlardan seçilmiş örnek beyitler açıklanmıştır.

1. Yûsuf u Züleyhâ Mesnevilerinde Hz. Yûsuf'a İple Talip Olan Yaşlı Kadın

Çetinkaya, *Aşk Mesnevilerinde Kadın* adlı tez çalışmasında Darîr, Hamdullah Hamdî, Taşlıcalı Yahyâ, Alî, Nahifî, Gubârî, Ahmedî'nin Hz. Yûsuf'la ilgili mesnevilerinde yaşlı bir

Klasik Türk Şiirinde Hz. Yûsuf ve Rişte-İ Pîre-Zen Üzerine

kadının Hz. Yûsuf'un alıcısı olduğunu dile getirir ve bazı mesnevîlerden örnek beyitlere yer verir (2008: 516-518). Söz konusu beyitler incelendiğinde bu hadisenin mesnevîlerde benzer şekilde olduğu görülür. Bu hadiseyi şu şekilde özetleyebiliriz: Hz. Yûsuf, köle pazarında satışa çıkarıldığı zaman pek çok kişi onun alıcısı olur. Bunlardan biri de eğrilmiş iplerle Hz. Yûsuf'a talip olan yaşlı bir kadındır. Kadının elindeki ipleri görenler, onun bu durumuna gülerler ve ona hazinelerle alıcı olanların bile güç yetiremediğini söylerler. Yaşlı kadın ise Yûsuf'un değerinin farkında olduğunu belirtir. Yaşlı kadının amacı onun alıcılarından biri olarak anılmaktır. Hz. Yûsuf'un alıcısı olarak anılmak bile büyük bir onur olarak görülmektedir.

Mevzubahis hadiseyle ilgili olarak Hz. Yûsuf kıssasını konu alan mesnevîlerden seçilmiş beyit örnekleri şöyledir:

“Bir karıcuk geldi’lerü gördiler/Ne dilersin diyü aña sordılar
Eytdiler neñ var getürgil görelüm/Bir kelepçük ipligüm var iy ulum
Kahkaha ile halk-ı ‘âlem güldiler/Bir kelepçük iplige Yûsuf diler
Genc-i ‘âlem aña yitmedi bahâ/Bu ne sözdür kim didüñ ey hod-bahâ
Didi bilürem bahâ yokdur aña/Dileyen Yûsuf’ı çok göre saña
Ben dahı anlardan olam ne ola/Bahâsiyla Yûsuf’ı hod kim ala” (Darîr, 494-499)

“Bir fütâde karıcuğuñ o zemân /Bir keleb ipligi bulundu hemân
Getürüp anı didi ol ‘âşık/Gerçi varum degül aña lâyık
Râziyam illa harc idüp varı /Ben de olam anuñ haridârı
Silk-i tâlibden olmaga miskîn /Varı ol iplig idi virdi hemin” (Hamdullâh Hamdî, 3358-3361)

“Bir karıcık bükülüp iplig ile /Müşterîyem ben dahı didi aña
Didiler ‘aklıñ kanı seniñ karı/Hocalarıñ yetmedi hem varını(?)
İşidüñ imdi karınıñ sözünü/Bunlara söyledi cümle râzını
Yûsuf’a hiç kimse bahâ bulmaya/Müşterî olmayanıñ ‘aklı olmaya
Ben de direm ki Yûsuf’ı alayım/Tek anıñ müşterîsinden olayım” (Garîb, 894-898)

“Bir kelep iblik elinde bir karı/Karşudan çıkagelür anda karı
Ol karı Yûsuf’ı sorar gördiler /Maksûduñ nedür diyüben sordılar
Aytdı vardur bir kelep ibligüm uş/Varuram kim satun alam anı hoş
Bir kişi bir pulı yok müflis ü aç/ Aña beñzer leşker umar taht u tâç
Halk işidüp ol karıya güldiler/Bir zamân yavlak ta’accüb kıldılar
Mâl-ı ‘âlem yitmedi aña bahâ/Bu ne sözdür söyledüñ iy hâr bahâ
Aytdı hakdur Yûsufı dileyene/Buncılayın bahâya dileyene” (Şerîf, 430-435)

“Şöyle germ oldı hüsnî bâzârı/K’old her merd ü zen harîdârı
Çarh-kad bir fakîre karıcıguñ/ Bir keleb ipliği var idi anuñ
‘Arz için rişte-i muhabbetini/Kıldı ‘arz ol keblele hâletini
Kelebin arza kıldı ol karı/Tâ ola Yûsufuñ harîdârı” (Gubârî, 668-671)

2. Klasik Türk Şiirinde Kıssa-i Pîre-zen ile İlgili Beyit Örnekleri

Klasik Türk şiirinde Hz. Yûsuf ve rişte-i pîre-zen kıssasıyla ilgili beyit örneklerinde Hz. Yûsuf’un pazarda satılışı ve yaşlı kadının ona iple alıcı olmak istemesi çeşitli bağdaştırmalar aracılığıyla okuyucuya aksettirilmiştir.

Beylikçi İzzet Bey’in aşağıdaki beyti ve Muvakkitzâde Pertev’in onun beyti için yaptığı tahmis, Hz. Yûsuf ve ona iple alıcı olan yaşlı kadın hadisesini özetler niteliktedir:

“Ol Yûsuf-ı zamânı gören müşteri olur
İsterse pîre-zen gibi hiç kudret olmasun” (Beylikçi İzzet Bey G. 145/6)

Yaşlı kadın gibi hiç kudreti olmasa bile o zamane Yûsuf’unu görenler, onun müşterisi olurlar.

“Ol Yûsuf-ı zamânı gören müşteri olur

Bâzâr-ı ‘aşk içinde pederler girü kalur

Kâlâsına göre degeriyle yerin bulur

Az nakd ile sanur ki görenler anı alur

İsterse pîre-zen gibi hiç kudret olmasun” (Muvakkitzâde Pertev T. XLVIII/ 6)

O zamane Yûsuf’unu görenler müşteri olur; aşk pazarı içinde pederler geri kalır; yaşlı kadın gibi hiç kudreti olmasa bile görenler onu az parayla alacağını sanur.

Klasik Türk Şiirinde Hz. Yûsuf ve Rişte-İ Pîre-Zen Üzerine

Hayâlî Bey'in aşağıdaki beytinde âşık, aşk pazarında can ipiyle Yûsuf yüzlü sevgilinin alıcısıdır. Beyitten âşığın canının ip kadar kaldığı yani çok zayıfladığı anlaşılmaktadır. Âşığın sevgilinin aşkı uğruna her şeyini feda ettiği, sadece bir canı kaldığı anlaşılmaktadır. İp gibi olan bu canla sevgilinin alıcısı olmak, Hz. Yûsuf'a ipe talip olan yaşlı kadını hatırlatmaktadır. Zira yaşlı kadının da Hz. Yûsuf'u satın almak için elindeki tek varlığı ipleridir:

“Cân riştesiyle muntazır ey Yûsuf-cemâl

Bâzâr-ı ‘aşk içinde harîdârınım senün” (Hayâlî Bey G. 286/4)

Ey Yûsuf yüzlü! Aşk pazarında can ipiyle senin alıcın olmaya hazırım.

Hayâlî Bey'in diğer bir beytinde de sevgiliye ip gibi canıyla alıcı olan âşığın durumu, Kenan Yûsuf'unun yaşlı kadın hikâyesiyle özdeşleştirilmiştir:

“Vaslına rişte-i cân ile harîdâr oldum

Kıssa-i pîre-zen-i Yûsuf-ı Ken'ân şekil” (Hayâlî Bey. K. 8/11)

Kenan Yûsuf'unun yaşlı kadın hikâyesi gibi sana kavuşmaya can ipiyle alıcı oldum.

Filibeli Vecdî, *Dîvân'*ında Hz. Muhammed için manzum-mensur karışık olarak yazdığı metnine başlarken kendisini yaşlı kadınla özdeşleştirmiştir:

“Rişte-i cân u dili ‘arz idüp itdüm talebi

Tâ olam müşteri-i Yûsuf-ı Ken'ân nebî” (Kavruk ve Selçuk 2009: 216)

Kenan Yûsuf'unun müşterisi olmak için gönül ve can ipini arz edip talepte bulundum.

Şeyh Galip de kıymetli bir Yûsuf olarak nitelendirdiği sevgiliye âşığın güç yetiremediğini belirtmiş ve yazmış olduğu gazeli, yumakla ilişkilendirerek söz konusu kıssaya gönderme yapmıştır:

“Ey Yûsuf-ı bahâ bu gazelcikle acz edip

İster seni acûz-i emel bir yumağı var” (Şeyh Galip G. 61/17)

Ey değerli Yûsuf! Emel ihtiyarı, bu gazelcikle acizlik gösterip seni ister, sadece bir yumağı var.

Klasik Türk şiirinde felek ya da dünya, şeklinden dolayı kocakarıyla ilişkilendirilmiştir. Çoğu şiirde pîre-zen olarak kendini gösteren bu benzetmeyle Hz. Yûsuf kıssasında geçen yaşlı kadına da göndermeler yapıldığı görülmektedir. ‘Azmîzâde Hâletî'nin aşağıdaki beytinde çarh yaşlı bir kadın, sevgili ise Yûsuf yüzlü olarak nitelendirilmiştir. Felek, Yûsuf yüzlü sevgiliyi görse ona güneş ipiyle alıcı olacaktır yani ona güneşini bile feda edecektir. Mihr sözcüğü tevriyeli olarak hem sevgi hem de güneş anlamında kullanılmıştır. Hz. Yûsuf kıssasında yaşlı kadının Hz. Yûsuf'un alıcısı olmak için eğrilmiş olan ipleri çoğu mesnevîde kelep yani top şeklinde anılmaktadır. Beyitte şekil olarak güneş ve ip arasında

bağlantı bulunmaktadır. Yaşlı kadının Hz. Yûsuf'un alıcısı olarak anılmak istemesi, ona duyduğu sevginin derecesini göstermektedir:

“Pîre-zâl-i çerh rûyuñ görse ey Yûsuf-likâ

Rişte-i mihriyle olurdu harîdâruñ senüñ” (‘Azmîzâde Hâletî G. 442/4)

Ey Yûsuf yüzlü! Yaşlı kadın gibi felek, senin yüzünü görse güneş ipliyle senin alıcın olurdu.

Üsküplü İshak Çelebi, Nev’îzâde ‘Atâyî, Erzurumlu Zihnî’nin aşağıdaki beyitlerinde de benzer şekilde felek, yaşlı kadınla ilişkilendirilerek söz konusu hadiseye göndermeler yapılmıştır:

“Çarh satdugı metâ’ını dutar girü alır

Pîre-zenle ne ‘aceb müşkil olurmuş bâzâr” (Üsküplü İshak Çelebi G. 84/3)

Felek sattığı malı geri alır; yaşlı kadınla pazarlık nasıl zor olurmuş?

“Evzâ’-ı bî-mülâhaza-ı çarh-ı pîre-zen

Ser-rişte-i murâdı ham-ender-ham eyledi” (Nev’îzâde ‘Atâyî G. 263/3)

Yaşlı kadın feleğinin dikkatsiz hareketleri murat ipinin ucunu büklüm büklüm yaptı.

“Rişte-i hâhişi kat’ et emel-i ‘âlemden

Pîre-zenden dil-i merdâna himâyet gelmez” (Erzurumlu Zihnî G. 127/2)

Dünya emelinden istek ipini kes; kocakarıdan yiğitlere himaye gelmez.

Klasik Türk şairleri Hz. Yûsuf’u satın almaya gelen bu yaşlı kadının hikâyesini zaman zaman ipliği pazara çıkmak deyimiyle ilişkilendirerek kullanmışlardır. Mecâzî olarak bir kişinin kötü niteliklerinin ya da saklamış olduğu suçların ortaya çıkması anlamında kullanılan ipliği pazara çıkmak deyiminin söz konusu hadiseyle ilişkilendirilmesi, deyim bünyesinde bulundurduğu iplik ve pazar kelimelerini somutlaştırmaktadır:

“Çıkardur ipligin bâzâra âhir zâl-i dünyânuñ

O Yûsuf kıymetüñ sermâye-i âşûb-ı efsûnı” (Gelibolulu Âlî G. 543/2)

O Yûsuf gibi kıymetlinin sihir karıştıran sermayesi, sonunda dünya ihtiyarının ipliğini pazara çıkarır.

“Gelse mizân-ı cemâl ortaya ey Yûsuf-ı hüsn

Katı çok kimselerün ipliği bâzâra çıkar (Nâbî G. 72.4)

Ey güzellik Yûsuf’u! Güzellik terazisi ortaya gelse pek çok kimsenin ipliği pazara çıkar.

Klasik Türk Şiirinde Hz. Yûsuf ve Rişte-İ Pîre-Zen Üzerine

Nâbî, aşağıdaki beytinde güzellerin yüzlerine ayva tüyleri gelince ipliklerinin pazara çıkacağını yani güzelliklerinin bir değerinin artık olmayacağını ifade etmiştir. Beyitte ayva tüyleri, ipe ilişkilendirilmiştir:

“Lîk-i hüsn ü bahâ Yûsuf-ı gül-çihrelerüñ

Rûyına hat gelicek ipligi bâzâra çıkar” (Nâbî Müf. 19)

Gül yüzlü Yûsuf gibi güzellerin yüzlerine ayva tüyleri gelince iplikleri pazara çıkar.

Klasik Türk şiirinde mevzubahis hadisenin ilişkilendirildiği bir diğer deyim ise kılca kalmak deyimidir. Âşığın canı, sevgilinin aşkıyla zayıflayıp ipe dönmüştür ve sevgiliye verebileceği tek varlığı kıl kadar kalmış canıdır. Nasıl ki ihtiyar kadının Yûsuf’un alıcısı olarak anılmak için eğirmiş olduğu ipten başka bir şeyi kalmamışsa âşığın da kılca kalmış canından başka bir şeyi bulunmamaktadır:

“Cân kılca kalup rişteye dönmişdi vücûdum

Bir Yûsuf-ı sâniye harîdâr idi gönlüm” (Nev’izâde ‘Atâyî G. 149/2)

Canım kılca kalmış, vücudum ipe dönmüştü; gönlüm bir ikinci Yusuf’a müşteriydi.

‘Azmîzâde Hâletî, aşağıdaki beyitte gömlek, ip ve pîre-zen kelimeleriyle Hz. Yûsuf kıssasına gönderme yapmaktadır. Ancak gömlekle asıl kastedilen kefendir ve sevgilinin ölümüne işaret etmektedir:

“Var ise bir pîrehen peydâ ider ol yâr için

Rişte-i cân cem’ ider turma bu çerh-i pîre-zen” (‘Azmîzâde Hâletî G. 632/4)

Bu yaşlı felek can ipini toplar; o yâr için bir gömlek yapar, durma!

Mustafa Nehcî Dede’nin kasidesinden alınmış olan aşağıdaki beyitlerde de yaşlı kadının ipe Hz. Yûsuf’u satın almak istemesindeki amaca vurgu yapılmıştır. Hz. Yûsuf’un müşterilerinden biri olarak anılmak ipe dizilmiş inci kadar kıymetlidir:

“Ye kanda rişte-yi kem-i kadr pîre-zen ki ola

Cenâb-ı Yûsuf-ı Sıddîk hazretine sezâ” (Nehcî K. 3/72)

Nerede bir yaşlı bir kadının değersiz ipi olsa Sıddîk Yûsuf hazretlerine uygundur.

“Bahâne-dür dizile rişte-yi harîdâra

Olursa mazhar-ı hüsn-i kabûl-i istid’â” (Nehcî K. 3/73)

Eğer talep kabulünün güzelliğine mazhar olursa (bu ip) müşteri ipine dizilmenin bahanesidir/müşteri ipine inci dizmeye bahanedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Klasik Türk şiiri, bağlamsal olarak çok yönlü bir mecrada geliştiği için okuyucunun çeşitli peygamber kıssaları, tarihî ve efsanevî şahsiyetlerle sıkça karşılaşması mümkün görünmektedir. Hz. Yûsuf kıssasında yer alan Katifer, Züleyhâ, Hz. Yûsuf'un kardeşleri gibi şahsiyetlerin klasik Türk şairinin kurmaca dünyasında çeşitli şekillerde aksettirildiği görülmektedir. Şiirin doğru bir şekilde yorumlanması için bu şahsiyetlerin kıssada nasıl bir görünüme sahip olduğunu bilmek gerekmektedir. Bu çalışmada klasik Türk şiiri üzerine hazırlanmış kaynaklarda yer almayan ancak zaman zaman klasik Türk şiiri okuyucusunun karşılaşma olasılığının bulunduğu Hz. Yûsuf kıssasında geçen rişte-i pîre-zen yani yaşlı kadın ipinin söz konusu şiirde nasıl bir öneme sahip olduğu üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda hadisenin yer aldığı şiirler tespit edilerek Hz. Yûsuf kıssası üzerine yazılmış mesnevilerden hareketle yorumlanmıştır.

Çalışmada Hz. Yûsuf kıssasında Hz. Yûsuf köle pazarında satılırken yaşlı bir kadının eğrilmiş iplerle ona talip olması hadisesine bazı şairlerin çeşitli bağdaştırmalar aracılığıyla göndermeler yaptığı tespit edilmiştir.

Yapılan bağdaştırmalardan biri rişte-i cân yani can ipidir. Can ipi, âşığın sevgiliye olan bağını ve ip kadar incelmış canını temsil etmektedir. Âşık, ip gibi kalmış yani sevgili uğrunda çok zayıflamış olan canıyla sevgilinin müşterisi olmak istemektedir. Bu çalışmada âşığın sevgili uğrunda ip kadar kalmış canından başka bir şeyinin olmaması, Yûsuf'un alıcılarından biri olarak anılmak isteyen ve bütün varlığı eğrilmiş iplerden ibaret olan yaşlı kadınlı özdeşleştirildiği görülmüştür.

Çalışmada tespit edilen diğer hususlardan biri, rişte-i pîre-zen ifadesinin kılca kalmak ve ipliği pazara çıkmak deyimleriyle ilişkilendirilerek şiirde somutlaştırma işlevi üstlenmesidir. Klasik Türk şiirinde felek ya da dünya, görünüm açısından pîre-zen yani yaşlı bir kadın olarak nitelendirilmiştir. Dünyanın ipliğinin pazara çıkmasının yani mecazî olarak çevirdiği oyunların ortaya çıkmasının rişte-i pîre-zenle ilişkilendirilerek somutlaştırıldığı görülmüştür. Rişte-i pîre-zenle ilişkilendirilerek ipliği pazara çıkmak deyiminin somutlaştırıldığı bir diğer unsur ise sevgilinin güzelliğini örtecek olan ayva tüyleridir. Âşığın kıl kadar kalmış canıyla sevgilinin müşterisi olması ve bu durumun ipe Yûsuf'a talip olan yaşlı kadınlı ilişkilendirilmesi kılca kalmak deyiminin somutlaştırılarak kullanıldığını göstermektedir.

Klasik Türk şiirinde çok fazla bilinmeyen rişte-i pîre-zen mazmununun kaynağını ortaya koyan bu çalışmanın kıssanın yer aldığı beyitleri yorumlamada okuyucu için faydalı olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte söz konusu mazmundan hareketle klasik Türk şiirinde yer alan neredeyse bütün unsurların gelişigüzel kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Bu çalışma, klasik Türk şiirinin mevcut kaynaklarında yer almayan bazı unsurlarla ilgili rastgele

yorum yapmak yerine bu unsurların yer aldığı ana kaynaklara başvurmanın önemini de ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Aksoyak, İsmail Hakkı. 2018. *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208602/gelibolulu-mustafa-ali-divani.html> [Erişim Tarihi: 17.03.2024].
- Aktaş, Hasan. 2006. "Abdurrahman Gubârî Yûsuf u Züleyhâ". Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Aslan, Üzeyir. 2017. *Mustafa Nehcî Efendi-Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194366/nehci-divani.html> [Erişim Tarihi: 17.03.2024].
- Ay, Halil. 2015. "Şerîf'in Yûsuf u Züleyhâ'sı". Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Bektaş, Ekrem. 2017. *Muvakkitzâde Muhammed Pertev Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195828/muvakkit-zade-muhammed-pertev-divani.html> [Erişim Tarihi: 17.03.2024].
- Bilkan, Ali Fuat. 2011. *Nâbî Dîvânı*. Ankara: Akçağ.
- Cantemür, Merve. 2023. "Garîb'in Kıssa-yı Yûsuf'u: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nüshası (1b-51b) (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Çetinkaya, Ülkü. 2008. "Aşk Mesnevîlerinde Kadın". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erten, Saniye Rukiye. 2018. "Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'ndeki Bağdatlı Rûhî Dîvânı Nüshası (Metin-İnceleme)". Yüksek Lisans Tezi, Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
- Karahan, Leyla. 1985. "Erzurumlu Mustafa Darîr Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)". Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karaköse, Saadet. 2017. *Nev'îzâde 'Atâyî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194357/nevi-zade-atayi-divani.html> [Erişim Tarihi: 17.03.2024].
- Kaşkaya, Mehtap. 2004. "Yûsuf u Zelihâ". Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Kavruk, Hasan ve Selçuk, Bahir. 2009. *Filibeli Vecdî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195644/filibeli-vecdi-divani.html> [Erişim Tarihi: 17.03.2024].
- Kaya, Bayram Ali. 2017. *'Azmîzâde Hâletî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196456/azmizade-haleti-divani.html> [Erişim Tarihi: 17.03.2024].
- Keklik, Murat. 2014. *Üsküplü İshak Çelebi Dîvân (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*. Doktora Tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırgızistan.
- Levend, Agâh Sırrı. 2021. *Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergâh.

- Macit, Muhsin. 2018. *Erzurumlu Zihnî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208572/erzurumlu-zihni-divani.html> [Erişim Tarihi: 17.03.2024]
- Okçu, Naci. (Tarih yok). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78404/seyh-galib-divani.html> [Erişim Tarihi: 17.03.2024]
- Onay, Ahmet Talat. 2013. *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü*. Hzl. Cemal Kurnaz. İstanbul: Kurgan Edebiyat.
- Pala, İskender. 2004. *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı.
- Şen, Fatma Melika. 1995. "Beylikçi İzzet Bey Dîvânı (İnceleme-Metin)". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tarlan, Ali Nihat. 1992. *Hayâlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ.
- Tulum, Mertol ve Tanyeri, Mehmet Ali. 1977. *Nev'î Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Tunç, Semra. 2005. "Divan Şiirinde Hz. İbrahim ve 'Ades (Mercimek) Kıssasına Dair". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (17): 123-131.
- Üstün, Mehmet Cihat. 2014. "Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisi (Gramer-Metin-Dizin)". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yekbaş, Hakan. 2010. *Sehî Bey Dîvânı*. İstanbul: Kitabevi.

